חוקת ב

א. בפרשתנו, דערציילט די תורה (די פרשה פון נחש הנחושת)[1]: „וידבר העם באלקים ובמשה גו' וישלח ה' בעם את הנחשים גו' ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו גו' התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם".

שטעלט זיך רש"י אויף די וועדטער „ויתפלל משה" און איז מפרש: מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה[2] שלא יהא אכזרי מלמחול. וי"ג „אכזרי למחול"[3].

דער מקור פון דעם פירוש איז אין תנחומא[4] און דאָרט ווערט געזאָגט: „להודיע ענותנותו של משה שלא נשתהה לבקש עליהם רחמים ולהודיעך כח התשובה כיון שאמרו חטאנו מיד נתרצה להם שאין המוחל נעשה להם אכזרי וכה"א[5] ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא האלקים[6] את אבימלך ואת גו'" (און דערנאָך ברענגט ער נאָך אַ פסוק וואָס שטייט ביי איוב).

ועפ"ז צריך להבין: פאַרוואָס זאָגט רש"י „מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה" בשעת מען קען דאָס שוין אַפֿילו ערנען פון דעם פריערדיקן פסוק „ויתפלל אברהם גו'", ווי ס'איז מוכח פון תנחומא[7]?

[וועוד: אָט דער לימוד פון אברהם איז אַ משנה אין מסכת ב"ק[8], אַז „אע"פ שהוא נותן לו (בשעת איינער האָט חובל געווען בחבירו איז כאָטש אַז ער האָט אים באַצאָלט אַלע חמשה דברים[9]) אין נמחל לו (מן הצער של הבושת שביישו[10]) עד שיבקש ממנו שנאמר[11] ועתה השב אשת וגו'[12] ומנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי[13] (אָדער ווי די

---

1) כא, ה־ז.

2) בדפוס שני ובכמה כת"י רש"י (שתח"י) „שמבקשים ממנו מטו". ובכת"י א' „רחמים להתפייס".

3) כן הוא בדפוס ראשון ובכמה כת"י רש"י (שתח"י). ונראה יותר כדלקמן ס"ו.

4) פרשתנו יט. ועד"ז בבמדב"ר פי"ט, כג. וראה לקמן הערה 7.

5) וירא כ, יז.

6) כ"ה בתנחומא. ובכתוב: אלקים.

7) במ"כ לבמדב"ר שם: בתנחומא גרס מכאן שלא יהי' המוחל אכזרי. ולפנינו בתנחומא ליתא (וכמו שהעיר בעץ יוסף לתנחומא שם). אבל כ"ה בילק"ש עה"פ (כא, ז). וליתא שם ההמשך „וכה"א ויתפלל אברהם גו'". ובתנחומא (באבער) פרשתנו מו: ללמדך שאין המוחל נעשה אכזרי. וגם שם ליתא ההמשך „וכה"א ויתפלל אברהם גו'". אבל בכל אופן צריך ביאור דהרי רש"י לא כתב כאן רבותינו דרשו וכיו"ב, ובפשטות הכתובים ה"ז מוכח לכאורה גם מאברהם.

8) צב, א.

9) כ"ה ברמב"ם הל' חובל ומזיק פ"ה ה"ט. טושו"ע חו"מ סי' תכב. וראה לקמן הערה 27 — פי' הראב"ד והמאירי.

10) ל' הטור חו"מ שם (וראה ב"ח ופרישה שכ"ה הנוסחא המדוייקת) — ע"פ ברייתא ב"ק שם (וראה פרש"י שם. ועד"ז במאירי שם). וראה פרישה שם, ובסמ"ע לשו"ע חו"מ שם עוד גירסא „מן הצער והבושת". ואכ"מ.

11) וירא כ, יז.

12) כ"ה במשנה שבמשניות (פ"ח מ"ז), שבש"ס בבלי ובע"י. ובירושלמי (פ"ח ה"ז) הובא גם ההמשך „האיש כי נביא הוא". וראה שינויי נוסחאות למשניות ב"ק שם.

13) כ"ה במשנה בש"ס בבלי ובע"י. וכ"ה במפרשי הש"ס.

צווייטע גירסא[14] „ומנין שלא יהא המוחל אכזרי") שנאמר ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך וגו'"[15].

איז דאָך לפ"ז תמוה, פאַרוואָס רש"י איז מפרש בפשוטו של מקרא אַז דאָס לערנט מען אָפּ „מכאן", בא משה'ן, און ניט (ווי אין דער משנה, אַז מ'לערנט עס אָפּ) פון „ויתפלל אברהם אל האלקים"?]

נאָכמער: אין דעם מאורע מיט אברהם איז דאָ נאָך אַ גרעסערער חידוש אין אופן וחיוב המחילה: סיי מצד דעם חומר החטא — דאָס וואָס שרה אשתו איז צוגענומען געוואָרן לבית אבימלך איז לכאורה אַ גרעסערע פגיעה וצער[16] ווי דאָס וואָס „דברו במשה"; און סיי מצד דער מחילה וסילוק העונש — דאָרטן שטייט ויתפלל אברהם גו' (און תיכף ומיד) וירפא אלקים גו', וב־פרשתנו איז אין דעם געווען אַ תנאי, „עשה"[16] לך שרף . . והי' כל הנשוך וראה אותו וחי", דער עונש האָט זיך ניט אָפּגעטאָן תיכף ומיד.

ב. לכאורה וואָלט מען געקענט זאָגן, אַז לויט פשוטו של מקרא (לערנט רש"י) איז דוקא בפרשתנו אַן ענין פון בקשת מחילה:

די אידן האָבן געזאָגט „חטאנו כי דברנו בה' ובך התפלל אל ה'":

משא"כ בא אבימלך איז ניט געווען קיין בקשת מחילה: זיין זאָגן[17] „מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי . . מה ראית כי עשית את הדבר הזה" האָט ניט דעם תוכן פון בקשת מחילה, ואדרבא — נוסח של תביעה מאברהם,

[און אַזוי איז אויך משמע פון פשטות הלשון בתוספתא[18], אַז דאָרט איז ניט געווען קיין בקשת מחילה[19]: „החובל בחבירו אע"פ שלא ביקש החובל מן הנחבל הנחבל צריך שיבקש עליו רחמים שנאמר ויתפלל אברהם אל האלקים"];

און דערפאַר זאָגט רש"י אַז דוקא „מכאן (לערנט מען אָפּ) למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול".

מען קען אָבער אַזוי ניט פאַרענט־פערן, ווארום דעמאָלט ווערט אדרבא שטאַרקער די תמי': פאַרוואָס לערנט מען ניט אָפּ פון „ויתפלל אברהם", אַז אַפילו אַן בקשת מחילה דאַרף מען ניט זיין קיין אכזרי מלמחול — (ומכש"כ לאחר בקשת מחילה).

---

14) כ"ה במשנה שבמשניות ובמשנה שבירושלמי שם. וראה מלאכת שלמה למשניות שם ש„כך צ"ל וכן הגיה הר"ר יהוסף". וראה בפרטיות בשינויי נוסחאות למשניות שם.

15) ראה בהנסמן בהערות שלפנ"ז, שינויי נוסחאות (איזה חלק מהכתוב נעתק במשנה).

16) ראה מלאכת שלמה למשניות שם. ובמדרש הגדול לוירא שם, יז: ילמד כל אדם דרך ארץ מאברהם אבינו יש לך קשה יתר מזה שנוטלין אשתו בעל כרחו וכיון שביקש ממנו מחילה מחל כו'.

•16) כא, ח.

17) וירא כ, ט־י.

18) ב"ק פ"ט, יא.

19) כן פירש במנחת בכורים לתוספתא שם בפי' השני (וכן מפורש בספר חסידים סי' שס: אע"פ שלא בקש החובל מן הנחבל שימחל צריך הנחבל כו'). אבל בפירושו הראשון כתב „אע"פ שלא ביקש החובל מן הנחבל שיתפלל בעדו אבל בקשת מחילה בעינן" (וראה ספר חסידים סי' תשנד). וראה חסדי דוד „א"נ קמ"ל שהוא לטובתו (של הנחבל) שכיון שגם הוא צריך רחמים כו'" — אין הענין בתוספתא שייך לכאן). וראה פני משה לירושלמי ב"ק שם.

[אויך קען מען ניט איינלערנען לפי הנ"ל, אַז פון „ויתפלל אברהם" איז בכלל ניט מוכח אַז ער האָט מוחל געווען,

דיתכן אַז ער האָט געבעטן רחמים — אַן דער בקשת מחילה פון אבימלך און אַן דער מחילה מצדו, ע"ד תפלתו על סדום וכו' (און אַזוי וועט מען לערנען אויך דעם פירוש בתוספתא)

— וואָרום (נוסף אויף דעם דוחק לפרש[20] אַז ער האָט מבקש רחמים געווען אע"פ אַז ער האָט אים ניט מוחל געווען, איז) אויב אַזוי איז דאָך אויך ניטאָ קיין הכרח אויפן לימוד מפרשתנו, וואו עס שטייט פונקט דער זעלבער לשון „ויתפלל משה", וויבאַ אברהם („ויתפלל אברהם").

ועכצ"ל אַז פון „ויתפלל" איז אַ הוכחה אַז ס'איז דאָ געווען דער ענין המחילה[21] — ובמילא קען מען אָפלערנען פון „ויתפלל אברהם" פונקט ווי פון „ויתפלל משה", והדרא קושיא לדוכתא, כנ"ל].

ג. לכאורה יש לומר, אַז לויט רש"י[22] קען מען ניט אָפלערנען פון „ויתפלל אברהם", ווייל דאָרט האָט זיך ניט געפאָדערט קיין בקשת מחילה (מצד אבימלך) און (במילא) ניט קיין מחילה מצד אברהם:

די טענה פון אבימלך איז דאָך געווען[23]: „בתם לבבי . . עשיתי זאת" און דער אויבערשטער האָט עס אָנגענומען, „גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי על כן לא נתתיך לנגוע אלי"[24], והיינו, אַז ער האָט ניט געמיינט טאָן אַן עוולה צו אברהם, און דערפאַר איז דאָ ניט שייך די זאָך פון בקשת מחילה (ומחילה).

און אַזוי איז משמע פון פסוק בדברי ה' אל אבימלך „ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחי" — ער דאַרף בלויז אומקערן שרה'ן (דאָס אַליין וועט שוין זייַן געגנוג אַז) „ויתפלל בעדך וחי", און ווי רש"י איז מפרש „השב אשת האיש — ואל תהא סבור שמא כו' או ישנאך ולא יתפלל עליך כו' כי נביא הוא ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך".

אָבער פון פסוק[25] „ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחות ויתן לאברהם גו", וואָס דערויף זאָגט רש"י „כדי שיתפיס ויתפלל עליו", איז מובן אַז דאָ האָט זיך יאָ געפאַדערט בקשת מחילה מצד אבימלך און אַ התפייסות מצד אברהם[26], וכדמוכח אויך פון דעם וואָס מ'געפינט ניט אַז אברהם האָט זיך

---

20) ושאני סדום וכו' — שהקב"ה עוררו וכו'. וראה פרש"י וירא יח, יז. ואכ"מ.

21) ראה מאירי במשנה: והוא שנאמר באבימלך כו' כלומר שתבקש ממנו עד שימחול לך בלב טוב כל כך שיהא מתפלל בעדך (וראה גם מדרש הגדול וירא שם). וראה בפרטיות במפרשי הש"ס, מפרשים למשניות והע"י בפי' הרא"ש דהמשנה.

22) וכן לגירסת התנחומא (באבער) ויל"ש (דלעיל הערה 7) דלמדין מכאן ולא הובא הא דויתפלל אברהם.

23) וירא כ, ה.

24) שם, ו.

25) שם, יד.

26) ולפ"ז מובן דזה שפי' רש"י „כי נביא הוא ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך" אין הכוונה שאין צריך מחילה ופיוס מצד אברהם, אלא דאם הי' נוגע בה ח"ו לא הי' מועיל לאבימלך שום דבר. אבל פשיטא דגם כשלא נגע בה הי' צריך לפיוס דאברהם. וראה לקמן הערה 28.

אָפּגעזאָגט צו אָננעמען אבימלך׳ס מתנה[27].

און ס׳איז מובן בפשטות וואָס מ׳דאַרף (בקשת מחילה ו)פיוס: וויבאַלד אַז סו״ס האָט דאָך אבימלך חוטא געווען (ובחטא חמור ביותר) כלפי אברהם (און כוונת אבימלך ענדערט עס ניט), ובמילא פאַ־דערט זיך בקשת מחילה*[27] מצד אבי־מלך און התפייסות מצד אברהם[28].

— והקושיא במקומה עומדת: פאַר־וואָס זאָל מען ניט אָפּלערנען פון „ויתפלל אברהם״ — „מכאן . . שלא יהא אכזרי מלמחול״?

ד. וועט מען דאָס פארשטיין בהקדם הדיוק אין לשון רש״י „שלא יהא אכזרי מלמחול״. אין תנחומא[29] איז דער לשון כנ״ל „שאין המוחל נעשה (להם) אכזרי״, „שלא יהי׳ המוחל אכזרי״[30] וכיו״ב, און עד״ז אין משנה[31]; רש״י איז אַבער משנה און זאָגט (ניט „שלא יהא המוחל אכזרי״, נאָר) „שלא יהא אכזרי מלמחול״[32].

ויש לומר, אַז דער חידוש בזה איז (ניט אַזוי אין דער עצם מחילה, נאָר) אין דעם אופן המחילה.

די הסברה בזה: מחילה קען זיין אויף כמה אופנים, ומהם: א) איינער איז מוחל דעם צווייטן דעם חטא וואָס ער איז אַ־גאַנגען קעגן אים בכדי דער צווייטער זאָל ניט נענש ווערן; ב) ער איז אים מוחל ניט נאָר ווייל ער ווייל אים פאַר־היטן פון אַן עונש, נאָר ער האָט קיין טינא ניט בלבו; ג) ס׳איז אַ מחילה בלב שלם באופן אַז ער איז אינגאַנצן נתפייס געווארן — דער נמחל איז „מרוצה וחביב לפניו כקודם החטא״[33].

בסגנון אחר קצת: אין דעם ערשטן אופן איז ער מוחל יענעמס חטא, וואָס

---

27) בשטמ״ק (ב״ק שם) בשם גאון „אבל צערו אע״פ שמשלם לו את הצער אפילו יהא נותן לו כל ממון שבעולם אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו, דצערא דגופא לא קא מחיל משום אגר ממונא״. ובמאירי שם (והובא גם בשטמ״ק משמו) גורס כן במשנה „אע״פ שהוא נותן לו כל ממון שבעולם אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו שנאמר כו״. ובח׳ הראב״ד (שהובא בשטמ״ק שם) מפרש „ואע״פ שנתן אבימלך לאברהם אלף כסף וצאן ובקר אעפ״כ לא נתרפא עד שנתפלל בעדו״; והיינו שנתינת המתנות כו׳ של אבימלך לא היתה מספקת לפייסו. אבל בפשוטו של מקרא, אין הפרש לכאורה באיזה אופן באה בקשת פיוס ומחילה. ובפשטות יש לומר שנתינת המתנות היתה ביחד עם בקשת מחילה בכדי שתתקבל מחילתו — „כדי שיתפייס ויתפלל עליו״.

•27) וכן מפורש בשו״ע אדה״ז חלק חו״מ הל׳ נזקי גוף ונפש ס״ו: החובל כו׳ אפילו שלא בכוונה כו׳ אין מתכפר לו עד שיבקש ממנו וימחול לו כו׳.

28) וכן מוכח מזה גופא שהי׳ צורך שאברהם יתפלל בעדו ולא רפאו הקב״ה תיכף כשהחזיר את שרה — ראה בפירוש הראי׳ מאברהם בהנסמן לעיל הערה 21 ובנ״כ טושו״ע חו״מ שם.

---

29) ועד״ז בתנחומא באבער (שבהערה 7) ובבמדב״ר (שבהערה 4).

30) מ״כ ויל״ש שבהערה 7.

31) ב״ק שם.

32) להעיר שעד״ז הוא הלשון ברמ״א או״ח סי׳ תרו ס״א. שו״ע אדה״ז שם ס״ד. אגה״ת פ״א (ק, א). ובשו״ע חו״מ שם: ואסור לנחבל להיות אכזרי מלמחול. וראה הלשון בטור שם. וראה לקמן הערה 61.

33) ע״ד לשון אדה״ז באגה״ת רפ״ב לענין כפרה לפני ה׳. וראה גם רמב״ם הל׳ תשובה פ״ו ה״ד ש„הבעל תשובה . . אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאלו לא חטא מעולם״. — ולהעיר מהחידוש „מעולם״ (ועד״ז הוא באגה״ת פ״א — צא, רע״א) — לא רק בנוגע להחטא עליו שב. וראה לקו״ב בספר התניא (ח״ב ע׳ נט ואילך). אגה״ת עם ליקוט פירושים כו׳ (ע׳ עח ואילך). לקו״ש חי״ט ע׳ 394 הערה 20.

האָט פּוגע געווען דעם מוחל; אין דעם צווייטן אופן איז ער מוחל דעם מענטשן וואָס האָט זיך פֿאַרזינדיקט; אין דעם דריטן אופן — אויך עוקר החטא מעיקרו, ס׳בלייבט ניט קיין רושם כלל[34].

און די נפק״מ בפועל צווישן זיי איז: בשעת ער איז אויסן בלויז אַז יענער זאָל ניט נעמע ווערן צוליב דעם באַגאַנגענעם חטא, איז ער במחילתו זיך משתדל נאָר אויף וויפל דאָס איז נוגע דעם עונש אויף׳ן צווייטן דורך דעם חטא פרטי: אָבער באופן הב׳ ובפרט וועז די מחילה איז בלב שלם איז אים נוגע די טובה פון דעם צווייטן, איז די מחילה באופן אַז ער לייגט זיך אין דעם אַריין ביתר שאת, ביז צו פועל זיין אַז דער צווייטער זאָל זיין (ווערן) אינגאַנצן כדבעי. ביז אַזוי ווי איידער ער איז באַגאַנגען די עוולה (כלפי אים), ״כקודם החטא״.

ה. און דאָס איז דער חילוק צווישן ״ויתפלל אברהם״, די מחילה פון אברהם, און די מחילה שבפרשתנו:

בא אברהם שטייט ״ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך וגו׳ וילדו״ — די תפילה ובקשת אברהם איז געווען בנוגע רפואתו של אבימלך כו׳, אַז עס זאָל אַראָפגענומען ווערן דער עונש וואָס איז געקומען אויף אבימלך ובו״ב.

בפרשתנו שטייט (ניט נאָר סתם ״ויתפלל משה אל ה״ (ווי ביי תפלת אברהם: ויתפלל אברהם אל האלקים), נאָר דער פסוק איז מוסיף ומדגיש) ״(ויתפלל משה) בעד העם״[35] — אים איז געווען נוגע דער מצב פון דעם עם — ער איז געווען אויסן ניט בלויז עס זאָל בטל ווערן דער עונש (פון די נחשים כו׳), נאָר אַז עס זאָל נתתקן ווערן דער מצב פון דעם עם.

און דערפאַר איז דער פסוק ממשיך, אַז אויף דעם איז געקומען דער ענטפער פון דעם אויבערשטן ״עשה לך שרף״: ״לך״ לויט פשוטו של מקרא מיינט ״משלך״[36] (ע״ד ווי רש״י[37] טייטשט באַ ״עשה לך שתי חצוצרות כסף״) — ולכאורה, וויבאַלד אַז דאָס איז נוגע צו אידן, וואָס ״דברו בה׳ ובמשה״, וואָלט דאָך מער מתאים געווען אַז דער שרף זאָל זיין דוקא משלהם, משל ציבור,

נאָר דערמיט האָט דער אויבערשטער אַנגעוויזן משה׳ן אַז ער זאָל טאָן אין אַן אופן (״לך — משלך״) אַז ס׳זאָל זיין ניכר אַז ס׳איז אים נוגע די זאַך,

וואָס באַווייזט אַז ער איז אין דעם מצידם.

וואָס דאָס איז געווען די מטרה פון עשיית נחש הנחושת, ניט (נאָר) אויף פועל׳ן די רפואה פון אידן, נאָר אויף

---

34) ראה יומא פו, סע״א בחטא שבין אדם למקום, דבתשובה מאהבה ״נעקר עונו מתחלתו״ (פרש״י שם ד״ה כאן), משא״כ בתשובה מיראה ש״מקצת שמו עליו״ (פרש״י שם ד״ה וכתיב ארפא). ולהעיר מצפע״נ להל׳ תשובה פ״ב ה״ב בסופו דיש נפק״מ בין ג׳ תשובות מאהבה, מיראה וע״י יסורין. עי״ש. וראה לקו״ש חי״ז ע׳ 185 ואילך.

35) ד״בעד העם״ מיותר, שהרי זה בא בהמשך לבקשת העם ״התפלל אל ה׳ ויסר מעלינו את הנחש״ (וכמו שלא נאמר ד״ויתפלל אברהם . . בעד אבימלך״), אבל אין הכוונה דהכרחו של רש״י הוא רק מהתיבות ״בעד העם״ (כי אז הול״ל ״וגו׳״) כ״א מכל הפרשה — ראה לקמן הערה 44.

36) ע״ד הש״ס — ראה ע״ז מד, א. ובארוכה — יומא ג, סע״א ואילך.

37) בהעלותך יו״ד, ב. ולכן אין רש״י צריך לפרשו עוה״פ כאן בפרשתנו.

מעורר זיין אידן אז ס׳זאל זיין „ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים״[38] — זיי זאלן תשובה טאן ניט נאָר בנוגע הדיבור והשייך אל זה — נאָר[39] שיעבוד הלב לשמים (וואָס דערפאָר איז געווען דער ציווי*[39] „ושים אותו על נס״ און „והי׳ אם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחושת וחי״, ווי רש״י איז מבאר די פסוקים בהמשך הפרשה[40]).

און דאָס איז דער טעם פאַרוואָס די רפואה איז ניט געקומען גלייך נאָך תפלת משה ווי בא „ויתפלל אברהם אל האלקים (און גלייך) וירפא אלקים את אבימלך גו׳״ — נאָר דורך „ויעש משה גו׳ וישימהו על הנס גו׳ והביט״, וואָרום די כוונה איז ניט נאָר העדר העונש, נאָר (אויך) בריינגען די אידן צו תשובה[41] — „משעבדין את לבם לאביהם שבשמים״.

ו. **און דאָס איז דער דיוק לשון רש״י „מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא** אכזרי מלמחול״, **ניט „שלא יהא המוחל אכזרי״ (סתם):**

דער לשון „שלא יהא המוחל אכזרי״ **רעדט וועגן דעם גברא עצמו — אַז ער זאָל ניט זיין קיין אכזר** (בכלל), **דהיינו, בשעת מ׳איז ניט מוחל דעם צווייטן און צוליב דעם באַקומט ער אַן עונש איז דאָס אַן אכזריות, און דאָס — אַז דער מוחל זאָל ניט זיין קיין „אכזרי״ — ווייס מען טאַקע[42] פון „ויתפלל אברהם״[43]:**

און דער חידוש אין דעם ענין שב־פרשתנו איז, וואָס „מכאן״[44] לערנט מען אַפ „שלא יהא אכזרי מלמחול״: **דער לשון רעדט ניט וועגן דעם גברא** (בכלל) **[אַז דער מוחל זאָל ניט זיין קיין „אכזרי״ ובמילא איז ער עם מוחל, (ווייל אויב ער וועט אים ניט מוחל זיין וועט ער האָבן אַן עונש)], נאָר בשייכות צו** פעולת ה־מחילה, **אַז אין דעם ענין** המחילה **„לא יהא אכזרי** (מלמחול)״, **אַז די מחילה גופא זאָל ניט זיין באופן אַז ער איז „אכזרי״:**

---

38) ל׳ רש״י כא, ח: אמרו רבותינו. ובא בהמשך לבאר ולהסביר דבריו לפנ״ז „שלא הי׳ ממהר נשוך הנחש להתרפאות אלא א״כ מביט בו בכוונה״, שפירושו לא הבטה אל „נחש הנחושת״ מצ״ע בכוונה, אלא הסתכלות כשהוא על נס, כלפי מעלה כו׳ — ראה בהנסמן בהערה 40.

39) ראה הערה 33 בנוגע לדיוק „מעולם״ — ואולי (גם) זה המקור לחידוש זה.

*39) כא, ח־ט.

40) וראה לקו״ש חי״ג ע׳ 73 ואילך.

41) ויהו גם הטעם שנעשה בדמות נחש לעורר אותם ביותר לחזור בתשובה ע״י שרואה את הדבר שהזיקו (גו״א לפרש״י שם. וראה לקו״ש שם).

42) ורש״י לא הוצרך לפרשו, כי אי״ז חידוש לגבי הנהגת אברהם, משא״כ בפרשתנו שזה מוסיף הבנה באופן רפואת בנ״י (כדלעיל סעיף ה). וראה לקמן הערה 46.

43) ולכאורה זוהי הכוונה בהמשנה להגירסא לפנינו „ומנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך גו״. ויומתק גם זה שמביא המשך הכתוב „וירפא אלקים״ — ראה מאירי שם: ואם לא מחל לו נקרא אכזרי הואיל ובקש ממנו כראוי שנמצא שאינו חושש על עונש חבירו. ועי״ש המשך לשונו. וראה חדא״ג מהרש״א למשנה ב״ק שם.

44) היינו מכללות המשך הסיפור (כדלעיל בפנים סעיף ה). ולכן מעתיק רש״י מהכתוב רק התיבות „ויתפלל משה״ (מבלי להוסיף „וגו׳״) — כמדובר כמה פעמים (ראה ס׳ כללי רש״י (קה״ת תש״מ) פ״ו. וש״נ) דכאשר כוונת רש״י היא לכללות הענין — מעתיק רק התחלת הענין, ואינו מוסיף (גם) „וגו׳״. והטעם, כי אז אפשר לטעות שכוונתו רק להמשך התיבות באותו הפסוק (וכמו בנדו״ד — „בעד העם״), ולא לכל המשך הענין.

ווען די מחילה איז נאָר צוליב אַראָפּ־נעמען דעם עונש איז דאָס ניט קיין אמת'ע מחילה, ס'איז אַן אכזריות'דיקע מחילה, ווייל דער מוחל האָט אַ טינא בלב, קפידא וכיו"ב איף'ן נמחל; בשעת אַבער ער איז אים מוחל בלב שלם[45], דעמאָלט איז דאָס אַ מחילה וועלכע איז ריין פון „אכזריות"[46].

נאָכמער איז דאָס גלאָטיק לויט דער גירסא[47] „אכזרי למחול" — אכזרי אין דער מחילה.

לויט דער גירסא איז אויך מובן — ווי אַזוי קומט דער מעתיק פרש"י ענדערן צו „מלמחול" — ווייל ער האָט ניט פאַרשטאַנען — ווי — קען — זיין — צוזאַמען „אכזרי" און „למחול" — האָט ער צוגע־שריבן אַ מ"ם — „מלמחול".

משא"כ את"ל להיפך, אויב רש"י האָט געשריבן „מלמחול" — ווי קומט דער שינוי (— טעות) „למחול"?!

ודוגמא ומעין אכזרי במחילה — הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות — שאיבד זכותו אפילו נתן לו אלף זהובים[48].

ז. ע"פ כל הנ"ל קען מען אויך מבאר זיין כמה שינויים בלשון הרמב"ם — בנוגע צום ענין הנ"ל, אַז דער מוחל זאָל ניט זיין קיין אכזרי און מוחל זיין — וועלכן ער ברענגט (לכה"פ) דריי מאָל[49]:

אין הל' דיעות[50]: „כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כו' אלא מצוה עליו להודיע כו'", און פירט אויס „ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול ולא יהא המוחל אכזרי שנאמר[51] כו'".

אין הל' תשובה[52]: אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס אלא יהא נוח לרצות וקשה לכעוס ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפיצה.

אין הל' חובל ומזיק[53]: ואסור לנחבל להיות אכזרי ולא ימחול (לו[54]) אין זו

---

45) „שלא יהא אכזרי מלמחול" משמעו (גם) שלא ימנע עצמו מלמחול עוד הפעם ועוד הפעם.

46) ולכן כתב רש"י בלשון „שלא יהא אכזרי מלמחול", ולא בלשון „שימחול מחילה גמורה", וכיו"ב — להורות הכרח הדבר עד כדי כך שבלעדו ה"ה אכזרי.

ומה שכתב רש"י שזהו לימוד והוראה לכל („מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול") ולא כפשט הכתוב (סיפור שמשה לא הי' (ח"י) אכזרי מלמחול) — כי לאחרי כל מה שנאמר בתורה לפנ"ז ביחס של משה לבנ"י, איך שמסר נפשו עליהם, ובפרט לאחרי תפילתו ובקשתו בפ' שלח (במרגלים) ופ' קרח, אין הנהגה זו חידוש בנוגע למשה. ועכצ"ל, דזה שהתורה סיפרה זה בפרטי הדבר הוא — בכדי ללמד לאחרים — מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול.

47) נסמן לעיל הערה 3.

48) רמב"ם הל' מת"ע פ"י ה"ד. וראה טושו"ע חיו"ד ס' רמט ס"ג (בשינוי לשון. ואכ"מ).

49) בשייכות לבקשת מחילה. וראה רמב"ם הל' ת"ת פ"ז הי"ג בנוגע להנהגת ת"ח „וחסידים הראשונים". ובכ"מ ברמב"ם באופן כללי — דישראל רחמנים הם ואין אכזריות מצוי' אלא בעכו"ם (ראה הל' איסורי ביאה פי"ט הי"ז. הל' מתנות עניים פ"י ה"ב. סוף הל' עבדים. ועוד).

50) פ"ו ה"ו.

51) ומביא הכתוב דפ' וירא „ויתפלל אברהם אל האלקים". וראה רמב"ם ספר המדע — ירושלים, תשכ"ד — בשינויי נוסחאות, שלכמה גי' הובא גם המשך הכתוב. עיי"ש.

52) פ"ב ה"י.

53) פ"ה ה"י.

54) כ"ה בכמה כת"י דהרמב"ם (ראה רמב"ם הוצאת פרענקל, וב„ילקוט ש"נ" שם). ובכמה כת"י ודפוסים ליתא „לו". וראה לקמן בפנים סעיף ט.

דרך זרע ישראל אלא כיון שביקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושני' וידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו ימחול לו וכל הממהר למחול הרי הוא משובח ורוח חכמים נוחה הימנו.

דאַרף מען פאַרשטיין דעם טעם פון די שינויי הלשונות והפרטים אין די דריי ערטער:

א) אין הל' דיעות שטייט „ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול ולא יהא המוחל אכזרי כו'", משא"כ אין הל' תשובה און אין הל' חובל ומזיק ווערט עס געזאָגט בלשון אסור — „אסור[55] לאדם להיות אכזרי", „אסור לנחבל להיות אכזרי"?

ב) אין הל' חובל ומזיק רעדט דער רמב"ם אַרום די פרטים ווען און ווי אַזוי ער זאָל מוחל זיין: „כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושני' וידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו ימחול לו", אַבער אין הל' תשובה (ועד"ז בהל' דעות) ברענגט ער ניט די תנאים ופרטים לגבי דעם מוחל, אַז ער זאָל מוחל זיין נאָר בקשת מחילה ב' פעמים כו' (מעין זה זאָגט ער אין דער פריער־דיקער הלכה[56] לגבי דעם מבקש מחילה, „לא רצה חבירו למחול לו מביא לו שורה של שלשה בני אדם כו' לא נתרצה להן מביא לו שני' ושלישית כו'")[57] — און ער זאָגט דאָ אַנדערע פרטים: „אלא יהא נוח לרצות וקשה לכעוס ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפיצה ואפילו הצר לו וחטא לו הרבה לא יקום ולא יטור וזהו דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון כו'".

ג) די דיוקי הלשונות: אין הל' דיעות זאָגט ער „ולא יהא המוחל אכזרי", אין הל' תשובה „אסור לאדם להיות אכזרי", אין הל' חובל ומזיק „ואסור לנחבל להיות אכזרי".

ד) ועד"ז אין המשך הלשון: אין הל' תשובה „אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס", אין הל' חובל ומזיק „אסור לנחבל להיות אכזרי ולא ימחול (לו)", און אין הל' דיעות קומט בכלל ניט קיין הוספה.

ח. ויש לומר הביאור בזה ע"פ הנ"ל:

אין צורך המחילה זיינען פאַראַן דריי אופנים וחלוקות:

א) אין הל' חובל ומזיק רעדט דער רמב"ם דעם גדר אין מחילה ווי ס'איז אַ דין אין „חובל ומזיק", פאַרבונדן מיט דער חבלה והיזק — כדי עס זאָל נתכפר ווערן די עבירה פונעם צווייטן אידן און ער וועט דורכדעם באַפרייט ווערן פון דעם עונש.

ב) אין הל' תשובה רעדט דער רמב"ם דעם גדר אין מחילה ווי ס'איז נוגע (ניט אַזוי צו דעם חטא ועונש פרטי, נאָר) צו דער תשובה פון דעם אדם החוטא, כדי די תשובה פונעם נמחל זאָל זיין כדבעי:

---

55) לכמה גי' התחלת ההלכה בהל' תשובה שם היא „פי' שאסור" וכיו"ב. ולפ"ז קאי על הנאמר בהלכה לפנ"ז דכשלא רצה למחול לאחר פעם שלישית „הוא החוטא" — ראה רמב"ם ספר המדע הנ"ל.

אבל לרוב הגי' התחלת ההלכה היא (כנדפס) „אסור לאדם כו'". ולפ"ז י"ל שקאי גם על פעם הא'. וראה חבור התשובה להמאירי מאמר א (משיב נפש) פי"א (ע' 209). וראה לקמן בפנים ובהערה 61.

56) הל' תשובה שם ה"ט.

57) ראה ב"ח, פרישה, סמ"ע (סק"ה) בחו"מ שם (סר"ס תכב).

דורכדעם[58] וואָס דער מוחל איז דעם צווייטן מוחל (במחילה גמורה), וועט דער צווייטער — ע"י התשובה שלו — זיין „מרוצה[33] וחביב . . כקודם החטא", נקי ורצוי לגמרי[59].

ג) אין הל' דיעות רעדט דער רמב"ם ווי ס'איז אַ פרט אין דיעות — מדות של האדם[60], די מחילה ווי ס'איז נוגע צו די מדות פון דעם אדם המוחל עצמו.

וואָס דאָס איז וואָס דער רמב"ם פאַנגט אָן די הלכה אין הל' דיעות „כש־יחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כו' אלא מצוה עליו להודיעו כו": דער „לא ישטמנו" און די מצוה „להודיעו" איז ניט (אַזוי) מצד דעם חוטא נאָר מצד דעם איש הנפגע גופא, אַז ער זאָל אויף דעם צווייטן ניט האַלטן קיין שנאה בלבו, נאָר (אדרבה) „מצוה להודיעו ולומר לו כו'".

ובהמשך לזה זאָגט ער „ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול ולא יהא המוחל אכזרי", ניט דערמאָנענדיק דערביי דעם איסור בדבר אַדער אַז ער זאָל אים מוחל זיין נאָך בקשת מחילה ב' או ג' פעמים, ווייל דאָ רעדט דער רמב"ם (בעיקר) וועגן דער טובה ותו־עלת פאַר דעם מוחל ו„דעות" שלו; מצד דיעות ומדות המוחל איז „אם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול ולא יהא המוחל אכזרי", אַז גלייך וועט ער בעט אים דעם ערשטן מאָל זאָל ער ניט האָבן קיין אכזריות בלבו און מוחל זיין[61].

משא"כ אין הל' חובל ומזיק — דאָרט רעדט דער רמב"ם וועגן דעם (אופן ו)גדר אין מחילה וואָס איז נוגע צו דער כפרת החובל אויף דעם חטא, און ווי ער זאָגט דאָרט אין דער פריערדיקער הלכה[62] „אין מתכפר לו ולא נמחל עונו עד שיבקש מן הנחבל וימחול לו".

און דערפאַר איז דאָ נוגע „כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושני' וידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו ימחול לו", אַז דוקא וועט ער זעט דורך יענעמס השתדלות והכנעה אַז „שב מחטאו וניחם על רעתו" — דעמאָלט איז מתאים ער זאָל אים מוחל זיין בכדי ס'זאָל יענעם נתכפר ווערן דער חטא און ער זאָל ניט נענש ווערן פאַר דעם.

---

58) ולהעיר מהענין דכמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם (משלי כז, יט).

59) להעיר מחובת הלבבות שער התשובה פ"ז קרוב לסופו, דמשמע שבאם לא שב מהעבירות שבין אדם לחבירו גם תשובתו על העבירות שלו שבין אדם למקום אינה מועילה כ"כ. וראה לקו"ש חי"ז ע' 177 הערה 40 (וראה שם בפנים ע' 180). וש"נ.

60) ובהל' דעות יש חילוק בין פ"ה ופ"ו — ראה לקו"ש חכ"ז ע' 160 ואילך. ואכ"מ.

61) ראה חבור התשובה להמאירי שם ובהנסמן לעיל הערה 57.

וי"ל שזהו גם החידוש בפרשתנו — לפי התנחומא (באבער), במדב"ר ויל"ש שם (נסמן לעיל הערה 4, 7) — „מיד נתרצה להם שאין המוחל נעשה אכזרי", והיינו שמצד זה שאין המוחל נעשה אכזרי (בעצמו) יש למחול מיד.

[ועפ"ז אולי י"ל שההמשך במדרשים „ומנין שאם סרח כו" — שנקרא חוטא אם אינו מוחל לו — מדובר בפעם הג', כברמב"ם הל' תשובה שם ה"ט. וראה חבור התשובה להמאירי שם].

ובשו"ע אדה"ז (שבהערה 32) ס"ד „והמוחל לא יהי' אכזרי מלמחול אלא ימחול לו מיד", אף שכתב לפנ"ז ס"ב דהמפייס ילך פעם ב' ופעם ג'. ובאגה"ת פי"א „שצריך האדם למחול תיכף ומיד שמבקשים ממנו מחילה ולא יהא אכזרי מלמחול ואם ביקש ממנו ג"פ כו". ואכ"מ.

62) בהל' חובל ומזיק שם ה"ט.

---

*) אבל בתנחומא לפנינו „נעשה להם אכזרי", היינו ששייך לא להמוחל כ"א להנמחל.

אין הל' תשובה אבער רעדט דער רמב"ם וועגן מחילה וואס איז נוגע צו כללות ושלימות התשובה פון דעם חובל וכו' — וואס וועגן דעם זאגט ער אין דער פריערדיקער הלכה[63] „אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרין אלא כו' אבל עבירות שבין אדם לחבירו כגון החובל את חבירו . . או גוזלו וכיו"ב אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו אע"פ שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו כו'"

— דערפאר איז ער ממשיך אז „אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס אלא יהא נוח לרצות כו'" (הגם אז לכאורה איז דאס גאר שייך צו די הלכות פון מדות ודיעות), ווייל די דרכי ואופני המחילה, אין אן אופן פון „מוחל בלב שלם ובנפש חפיצה כו'" זיינען נוגע (אויך) צו שלימות התשובה פון חובל; ד. ה. אז די מחילה דארף זיין ניט בלויז צוליב הסרת העונש פארן חטא פרטי, נאר א מחילה שלימה ביז אז ער ווערט מרוצה וחביב לפניו.

און דעריבער איז דא ניטא די הדגשה אויף בקשת המחילה ג' פעמים, נאר „בשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפיצה" וואס דאס ווייזט אז ניט נאר האט ער אים מוחל געווען זיין חטא, נאר ער איז אינ־גאנצן מרוצה לפניו.

ט. און דאס איז אויך דער טעם פון די אנדערע שינויי הלשונות: אין הל' חובל ומזיק זאגט ער „אסור לנחבל להיות אכזרי ולא ימחול לו" און אין הל' תשובה — „אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס":

63) ה"ט.

אין הל' חובל ומזיק פאדערט זיך בעיקר דער ענין המחילה וואס איז פאר־בונדן מיט דער פעולת החבלה בכדי לסלק העונש, דערפאר איז דער לשון „אסור לנחבל . . ימחול לו"[64];

אין הל' תשובה אבער איז זיין מוחל זיין, כנ"ל, ניט מוגבל צו מסלק זיין בלויז דעם עונש פאר דער פגיעה (צי דורך חבלה, מקלל און גוזל אדער הקניט, ווי דער רמב"ם רעכנט דארט פריער), נאר ער אלס אדם — אלס איד וואס איז אויסן טובתו של חבירו, דארף „נתפייס" ווערן (ניט בלויז למחול לו עד כדי סילוק העונש, נאר) כדי (אויך) דער צווייטער זאל צוקומען צו שלימות התשובה.

[ועפ"ז יש לתרץ די סתירה וקושיא אין דברי הרמב"ם (ווי דער לחם משנה פרעגט[65]): אין הל' חובל ומזיק זאגט דער רמב"ם „שהמזיק ממון חבירו כיון ששלם מה שהוא חייב לשלם נתכפר לו" — און ער דארף ביי יענעם ניט בעטן קיין מחילה; און אין הל' תשובה רעכנט דער רמב"ם צווישן די עבירות שבין אדם לחבירו וואס „אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו", „או גוזלו וכיוצא בהן"?

ווארום[66] ביי דעם סוג כפרת החטא

64) ראה הערה 54.

65) בהל' חובל ומזיק שם ה"י. וראה גם תוס' יוהכ"פ ליומא פה, ב ד"ה עבירות.

66) בלח"מ ובתוס' יוהכ"פ שם מחלקים בין גוזל ממון חבירו ומזיק ממון חבירו. ולכאורה מלשון הרמב"ם בהל' תשובה „או גוזלו וכיוצא בהן", וכן ממה שהוסיף (לאחר שכתב „אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו") „אע"פ שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו (ולא „ממון שגזלו" וכיו"ב) צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו",

פאַר מזיק זיין (בלויז) ממון חבירו, וועגן וועלכן ס׳רעדט זיך אין הל׳ חובל ומזיק, איז ניט נויטיק קיין בקשת מחילה:

אבער לגבי שלימות ריצוי האדם, ווי דאָס רעדט זיך אין הל׳ תשובה, איז יש לומר אַז אויף דעם פאַדערט זיך „לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו״ אויך בנוגע היזק ממון חבירו באיזה אופן שהוא[67].

יו״ד. ס׳איז דאָך מגיד דברי׳ ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל[68]. כשם ווי דאָס איז בנוגע צו אידן אַז „דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון״ איז צו מוחל זיין „בלב שלם ובנפש חפיצה״[69] און מוחל זיין מיד, ביז אַז אויך לגבי דער מחילה אויפן חטא פרטי פירט אויס דער רמב״ם אין הל׳ חובל ומזיק „וכל הממהר למחול הרי הוא משובח ורוח חכמים נוחה הימנו״,

איז דאָך דערפון פאַרשטאַנדיק „עאכו״כ״ במדתו של הקב״ה וואָס די „מחילה היא ממדת הרחמים ומדותיו הקדושות אינן בבחי׳ גבול ותכלית״[70], אַז ער איז ממהר למחול אידן אויף אַלע דברים בלתי רצויים, ובאופן של חן וחסד ורחמים בטוב הנראה והנגלה, וואָס דאָס גופא איז מעורר און העלפט די אידן אַז ישראל עושין תשובה מיד, ומיד הן נגאלין[71], בגאולה האמיתית והשלימה.

(משיחת ש״פ חוקת תשד״מ)

משמע שבכל גווני צריך לרצותו, כבפנים, וכבמפרשים שבהערה הבאה. — אבל בשו״ע אדה״ז הנ״ל (הערה *27) מחלק בין גוזל ומזיק (כלח״מ ותוס׳ יוהכ״פ הנ״ל).

67) ראה גם שו״ת שתי הלחם סט״ו. ספר קובץ על הרמב״ם הל׳ תשובה שם.

68) תהלים קמז, יט. שמו״ר פ״ל, ט. וראה גם ירושלמי ר״ה פ״א ה״ג.

69) לשון הרמב״ם הל׳ תשובה שם ה״י.

70) אגה״ת פי״א. ע״ש.

71) רמב״ם הל׳ תשובה פ״ז ה״ה.